

2. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2004. — № 15. Ст. 229.
3. Мартин А.Г. Оціочне зонування земель сільськогосподарського призначення: наук-практ. аспекти / А.Г. Мартин, Т.О. Євсюков // Землеустрій та кадастр. — 2005. — № 1. — С. 69–77.
4. Міжнародные стандарти оценки 2011. International Valuation Standards 2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://smao.ru>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» від 23 бер. 1995 р. № 213 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
6. Ромм А.П. Массовая оценка и наилучшее использование недвижимости / А.П. Ромм // Вопросы оценки. 1999. — № 2. — С.49–57.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // М.: Наука, 1993. — 570 с.

УДК 504.06 : 332.2

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

*В.Г. Люшин
здобувач*

Інститут агроекології і природокористування НААН

Доведено необхідність удосконалення інституціонального середовища охорони сільськогосподарських земель. Запропоновано шляхи удосконалення системи інституціонального забезпечення системи охорони земель сільськогосподарського призначення, що передбачають упорядкування інтересів усіх учасників процесу землекористування. Обґрунтовано взаємоз'язок елементів системи охорони земель у сільському господарстві на кожному рівні управління земельними ресурсами.

Ключові слова: земельні ресурси, охорона, система, сільське господарство, інституціональне забезпечення.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил земля вирізняється багатоаспектним характером пізнання і відіграє важливу роль у суспільному житті. Як об'єкт господарських і ринкових відносин, вона має унікальне і ключове значення в усій системі виробничої діяльності та економіці в цілому. У сільському господарстві земельні ресурси є головним за- собом виробництва, особливість та ефективність використання якого визначає специфіку й результати господарської діяльності в галузі. Крім цього, характер використання земель у сільському господарстві, їхній якісний стан, можливості для відтворення і підвищення родючості ґрунту впливають не тільки на забезпечення населення продовольством, а й на збереження і створення сприятливого для життєдіяльності навколошнього природного середовища. У зв'язку з цим постає актуальне питання щодо охорони земель сільськогосподарського призначення та забезпечення їх збалансованого використання.

Проблеми використання земельних ресурсів у сільському господарстві, їх відтворення широко висвітлені в агроекономічної літе-

ратурі. Серед учених, які зробили найбільший внесок у вивчення цих проблем, можна виділити І.К. Бистрякова, В.М. Будзяка, Г.Д. Гуцульяка, Д.С. Добряка, А.Г. Мартина, О.І. Фурдичко, М.К. Шикули, М.Х. Шершуна, О.І. Шкуратова та ін. У їхніх працях розглянуто проблеми та завдання реформування земельних відносин, питання відтворення в сільському господарстві, в тому числі й земельних ресурсів, раціонального землекористування, адаптивно-ландшафтного землеробства тощо. Оптимальному поєднанню економічних та екологічних факторів системи землекористування велику увагу приділено в працях С.М. Волкова, В.М. Другак, Н.В. Зіновчука, Л.Я. Новаковського, А.М. Третяка, В.М. Трегобчука та інших дослідників. Проте недостатньо вивчені організаційно-економічні проблеми формування системи охорони земель, що забезпечує комплексне вирішення питань забезпечення родючості земель, запобігання їхньому виснаженню та деградації.

Саме тому ми досліджували проблему удосконалення шляхів інституціонального забезпечення системи охорони земель сільськогосподарського призначення.

Основним ресурсом у сільському господарстві є земля. Від родючості ґрунтів, структури земельних угідь, організації їхнього раціонального використання залежать продуктивна здатність землі, обсягу виробленої сільськогосподарської продукції, її якість і собівартість. Це підкреслює особливу значимість земель сільськогосподарського призначення для продовольчого забезпечення населення та зумовлює необхідність дбайливого ставлення до них.

У нашій країні проблема охорони земель особливо загострилася з початком реформування земельних відносин, яке було спрямоване головним чином на зміну власності та перерозподіл земель. Охороні земель сільськогосподарського призначення не приділялося належної уваги, не враховувалися екологічні наслідки земельних перетворень, що й призвело до падіння ефективності використання сільськогосподарських земель, їхньої деградації та вибутия з господарського обороту. Загальна площа земель, що потребують консервації в Україні, станом на 2013 р. становить 1,1 млн га, з них 644 тис. га — деградовані, 435,4 — малопродуктивні і 11,9 тис. га — техногенно забруднені. Протягом 2012 р. здійснено консервацію 2,5 тис. га земель, з яких 1,3 тис. га — шляхом залиснення та 1,2 тис. га — залуження. Протягом 2011 р. було здійснено консервацію 2,3 тис. га, протягом 2010 р. — 2,2 тис. га земель [6].

Загальна площа порушених земель в Україні становить 144,5 тис. га. Протягом 2012 р.

рекультивовано 683,5 га таких земель, з них більше як 86% (589,6 га) становлять сільськогосподарські угіддя. У 2011 р. було рекультивовано 571,1 га порушених земель, у 2010 р. — 477,9 га [1].

Для проведення заходів з охорони земель необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) орієнтовно 535 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема 128 водоскидних споруд, 181 протиерозійний ставок, 198 споруд терасування схилів. Крім того, потрібно забезпечити захист земель, зокрема сільськогосподарського призначення, від ерозійних та інших несприятливих природних процесів на загальній площі 1,7 тис. га, протяжністю 36,7 тис. км. Упродовж 2012 р. (табл. 1) здійснено будівництво (реконструкцію) протиерозійних гідротехнічних споруд протяжністю 13,9 км на загальній площі 779,8 га, в 2011 р. — відповідно 10,2 км і 6,7 га, а в 2010 р. — 8,5 км і 6,6 га [6]. Динаміка здійснення заходів з охорони земель у регіонах України протягом 1995–2012 р. свідчить про суттєве щорічне скорочення виконання таких заходів, що призводить до підтоплення сільськогосподарських угідь, водної еrozії та завдає щорічних значних збитків державі.

Щоб подолати негативні тенденції у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення, необхідно сформувати дієву систему інституціонального забезпечення охорони земельних ресурсів агросфери. На нашу думку, слід здійснити інституціональні зміни на

Таблиця 1

Заходи з охорони земель в Україні (1995–2012 pp.)

Показники	Роки						2012 р. до 1995 р., %
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	
Будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд							
Вали, вали-канави, км	135,2	9,3	3,6	4,1	2,9	2,6	1,9
Вали-тераси, км	5,4	10,9	6,6	0	0	0	—
Вали-дороги, км	16,2	2,2	1,1	0,1	0,2	1,3	8,0
Протиерозійні ставки, га	177,0	24,0	7,0	6,6	6,7	19,2	10,8
Водоскидні споруди, шт.	51	18	2	12	8	25	49,0
Берегоукріплення, км	1,0	4,7	3,9	4,3	7,1	9,0	900,0
Залуження сильно деградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі, га	12785,0	14974,0	6341,5	1015,2	1383,0	1195,1	9,3
Рекультивація порушених земель, тис. га	8,4	3,7	2,1	0,5	0,6	0,7	8,3

Примітка: Таблицю складено за даними Державного агентства земельних ресурсів [1; 6].

основі формування нової системи цінностей. Усе це зумовлює актуальність застосування інституціонального підходу для обґрунтування необхідності забезпечення раціонального природокористування, тобто сталого розвитку аграрної сфери.

Інституціональне середовище впливає на механізм державного регулювання, на мотиви й стимули економічної діяльності людей, визначає її пріоритети, зумовлює розміри підприємницьких одиниць, величину їхніх трансакційних і трансформаційних витрат, структуру економічної системи країни, характер розподілу доходів, який у ній складається, а звідси й ділову активність тих чи інших економічних агентів [3, с. 218–219]. Взаємопов’язаність елементів системи охорони земель повинна забезпечуватися як у територіальному плані, так і в плані відповідності кожному рівню управління

земельними ресурсами. Крім того, намічені заходи з охорони земельних ресурсів мають бути взаємопов’язані за інтересами всіх учасників системи землекористування в сільському господарстві (рис. 1).

З позицій державних інтересів охорона земель спрямована на виявлення процесів деградації сільськогосподарських земель, визначення ступеня їхньої небезпеки, а також на встановлення екологічних обмежень щодо використання земельних ресурсів. Тому при розробленні системи слід виходити з того, що охорона земель від деградації та забезпечення їх раціонального використання нерозривно пов’язані і доповнюють одне одного [4, с. 20–22]. Спільна дія цих факторів дає можливість досягати необхідних результатів аграрного виробництва і забезпечувати збереження й поліпшення земель у процесі їхнього викорис-

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНІ ЗЕМЕЛЬ

Рис. 1. Взаємопов’язаність елементів системи охорони земель сільськогосподарського призначення

Джерело: сформовано автором на підставі [4; 5].

тання незалежно від застосовуваних форм господарювання. Організаційною основою охорони земель є їхнє землевпорядкування, характер і обсяги якого визначаються відповідним рівнем управління та характером, що складаються соціально-економічними умовами та встановленими природоохоронними вимогами.

Відповідно до завдань охорони земель здійснюється законодавче закріплення функцій, повноважень і відповідальності суб'єктів земельних відносин: з одного боку, органів державного управління всіх рівнів, з другого — землекористувачів. Причому функції держави спрямовані на створення дієвого механізму правового та економічного регулювання й ефективного контролю в галузі використання і охорони земель. Вони включають обов'язки органів влади щодо встановлення регламентів оптимального використання, обліку та перевірки екологічного стану земель, щодо забезпечення землекористувачів екологічними і правовими нормативами, з проведення землеустрою сільськогосподарських землекористувань з дотриманням земельних прав землекористувачів [2; 4; 5]. Функції землекористувачів спрямовані на дотримання режимів використання та обов'язкове виконання землеохоронних заходів із здійсненням самоконтролю.

Окрім цього, для забезпечення зацікавленості землекористувачів у поліпшенні використання та охорони земель можна використати широкий спектр економічних інструментів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення, поліпшення ґрутової родючості сільськогосподарських угідь з одночасним установленням порядку стимулування за їх виконання.

Основним економічним інструментом, яким держава здійснює заходи щодо охорони земель, є положення Закону України «Про охорону земель» [8] та Податкового кодексу України [7]. Однак їхні норми по формуванню джерел коштів для фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, ведення земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, проведення земельної реформи практично не виконуються ні на державному, ні на обласному, ні на регіональному рівнях. Більше того, певні положення бюджетного законодавства щодо землі потребують удосконалення. Це стосується насамперед змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового використання коштів від плати за землю на заходи з підвищення родючості ґрунтів.

Заходи щодо охорони земель мають бути закріплені в нормах державного управління. Є й інші шляхи, що сприяють інституціональному забезпеченням охорони земель сільськогосподарського призначення, наприклад, цільові програми з розвитку сільськогосподарського виробництва. В рамках цих напрямів державної діяльності створюються умови для вдосконалення засобів і способів землеробства (зокрема органічного сільського господарства), що значною мірою сприяє забезпеченням охорони земель. Можна зробити висновок, що забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення являє собою єдиний комплекс взаємообумовлених між собою інститутів: норм і правил з охорони земель і механізму їхньою реалізації — економічних, організаційних, інформаційних, науково-технічних, освітніх та засобів, спрямованих на запобігання зниженню якісних і кількісних характеристик земель сільськогосподарського призначення.

ВИСНОВКИ

Своєчасне проведення заходів з охорони і раціонального використання земель дає змогу пом'якшити вплив негативних процесів на стан земельних ресурсів і сприяє збереженню родючих земель для сільськогосподарського використання. Складність і багатогранність природних, екологічних та соціально-економічних умов зумовлює необхідність системного підходу до організації охорони земель. Такий підхід передбачає формування сукупності взаємопов'язаних між собою і з зовнішнім середовищем елементів, спрямоване на вирішення завдань охорони земель.

Тому при формуванні системи охорони земель сільськогосподарського призначення дуже важливо узгодити інтереси всіх учасників процесу землекористування, обґрунтувати взаємозв'язки елементів цієї системи на кожному рівні управління земельними ресурсами. Проте для ефективного функціонування системи охорони земель цього недостатньо. Потрібно удосконалити принципи та механізми планування, фінансування та реалізації заходів з охорони земель сільськогосподарського призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний земельний кадастр України (станом на 1 січня 2013 р.): [зб. аналіт. матер.]. — К.: Держ. агентство земельних ресурсів України, 2013. — 119 с.
2. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрямки вдосконалення / [І.К. Бистряков, О.С. Новотворов, Т.С. Ніколаєнко, О.О. Кучер, В.М. Будзяк] — К., 2002. — 134 с.

3. Економічний розвиток України: монографія / [О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трекобчук та ін.]. — К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. — 540 с.
4. Корнева Н.Н. Совершенствование регулирования охраны земель сельскохозяйственного назначения / Н.Н. Корнева, Я.Е. Давыдова // Экономика, труд, управление в сельском хозяйстве. — 2013. — № 3 (16). — С. 18–35.
5. Матвиенко А.П. Экономический механизм обеспечения охраны земель в сельском хозяйстве: теоретико-методологические аспекты / А.П. Матвиенко // Молодой ученый. — 2014. — № 16. — С. 273–275.
6. Національна доповідь про стан навколошнього природного середовища в Україні у 2012 році: [аналітична доп.]. — К.: Мін-во екології та природних ресурсів України. — 2013. — 415 с.
7. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс № 2755-VI від 02.12.2010 р. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
8. Про охорону земель: Закон України № 962-IV від 19 червня 2003 р. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

УДК 332.3

DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS IN KAZAKHSTAN

E. Atesheva

Kazakh National Agrarian University

P. Aleknavicius

Aleksandras Stulginskis University

У Казахстані, як і в інших країнах, земельні відносини є основою економічних відносин, що обумовлено особливою роллю землі в життя суспільства. У статті проаналізовано вплив проведених в Республіці Казахстан аграрних перетворень на землекористування. Вказані причини, через які скоротилася площа використовуваних сільськогосподарських угідь та обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Пропонується поліпшити рішення правових та методичних питань. Приватизація земель сільськогосподарського призначення повинна бути пов'язана з кваліфікаційною вимогою власнику. Для регулювання земельних відносин необхідно мати автоматизовану інформаційну систему кадастрових даних. Державні заходи повинні забезпечити включення в сільськогосподарське виробництво землі з потенційно родючими ґрунтами, раціональне планування і перерозподіл земельного фонду, відповідно до потреб розвитку різних галузей народного господарства. Розвиток земельних відносин в умовах ринкової економіки змінило форми господарювання, проте виявлені негативні моменти даного процесу — скоротились обсяги робіт з державного землеустрою, недостатня ефективність державного контролю. Пропонується удосконалити діяльність державних інституцій по адмініструванню землі, при цьому використовувати автоматизовану систему земельного кадастру. При наявності необхідної кадастрової інформації можна на належному рівні вирішити питання раціонального використання земельних ресурсів, питання земельного ринку та оподаткування, економічного стимулювання роботи з охорони та поліпшенню сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: земельна реформа, земельні відносини, сільськогосподарські угіддя, раціональне використання землі.

Land reform in Kazakhstan was launched after gaining independence and declaration of the transition to a market economy. The past 20 years of economic reform have shown that lack of knowledge, and often ignoring proven in the world of economic methods of regulation of land relations was reflected in the legal framework of land reform, in practical steps for its implementation had a negative impact on its results. As a result of the economic reforms in

Kazakhstan was completely destroyed by the old system of management of rural economy, based on the close connection of large farms with objects corresponding to the production and social infrastructure, the components of a single agricultural sector, aimed at solving the general problem for all. The crisis in agriculture, large areas of agricultural land withdrawn from economic circulation, leading to a sharp increase in the proportion of reserve land and fallow land.